

Психологічні особливості емоційної сфери лікаря

У статті розглянуто основні психологічні особливості емоційної сфери лікарів. Виділено визначення й значення емоційної сфери лікарів.

Теоретично досліджено, що емоційна сфера як система має структурно-функціональну організацію категорій, понять, явищ, механізмів. Для якої характерні рівні емоційного реагування: структурний, функціональний, темпоральний, організаційний.

Визначено й охарактеризовано три рівні сформованості емоційної сфери лікарів: високий, середній, низький. До високого рівня належать розсудливі, уважні, спокійні, відповідальні люди, у яких високий рівень емоційної зрілості, стабільність у поведінці та емоціях, достатньо розвинений контроль над емоціями та мотивація до постійного вдосконалення свого життя.

Вказано такі критерії сформованості емоційної сфери лікарів, як: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий, соціальний. До показників когнітивного критерію лікарів відносяться знання про зміст, особливості і прояви емоційної сфери пацієнтів... тощо. Показниками емоційно-ціннісного критерію є ідентифікація значущості професійної діяльності, емоційно-турботливе ставлення до власних ресурсів і здоров'я. Серед показників поведінкового критерію – здатність регулювати свої емоції, профілактика емоційного і фізичного виснаження, реалізація лікарської практики у спільній діяльності команди з урахуванням емоційних і фізичних ресурсів колег.

Окреслено місце емоцій та почуттів у структурі емоційної сфери. Здійснено чітку диференціацію емоцій у наукових працях П. Анохіна, В. Вілюнаса, К. Ізарда, П. Екмана, О. Леонтєва, П. Сімонова та ін. Проаналізовано види та значення емоційного інтелекту у професійній діяльності лікарів.

У структурній моделі емоціонального інтелекту немає ієрархії її компонентів, всі форми (в тих чи інших аспектах актуальності) транслюються у професійній діяльності та у взаємодії. Рівень емоційного інтелекту може впливати на визначення стратегії поведінки життєдіяльності особистості та стратегії її професійної діяльності.

Ключові слова: емоційна сфера, емоційна сфера лікарів, сформованість емоційної сфери, емоції, почутті, емоційний інтелект, емоційна зрілість.

Постановка проблеми. Професійна діяльність лікаря у певній мірі залежить від володіння емоціями, тобто емоційним інтелектом, а також володіння інформацією про емоційні реакції пацієнтів, що в свою чергу можуть визначати тактику подальшої взаємодії.

Питання емоцій розглядали такі вчені як В. Вундт, Ч. Дарвін, В. Джемс, Г. Ланге, З. Фрейд, які і зробили вагомий внесок у розвиток даного явища.

Останнім часом емоційний інтелект став предметом психологічного вивчення завдяки науковим роботам зарубіжних дослідників: Г. Гарднера, Дж. Майєра, П. Селовея, Д. Гоулмана, Д. Карузо та ін., а вітчизняних – С. Дерев'янка, Н. Коврига, О. Санникова та ін. Учені відзначають необхідність

та доцільності розвитку емоційного інтелекту, який є фактором забезпечення особистісного та професійного зростання особистості.

В успішності лікувального процесу вагому роль відіграють комунікативні навички медичних працівників – уміння вислухати хворого, зрозуміти його психосоціальну ситуацію, заспокоїти чи підбадьорити, створити довірливі відносини між лікарем та пацієнтом. І чим складнішою є проблема зі здоров'ям, тим більшого значення набуває емоційний компонент спілкування [3].

Емоційний інтелект як базову складову комунікативної компетентності пов'язують із прихильністю пацієнтів до лікування та успішністю терапії у цілому. Він виступає важливою властивістю, що удосконалюється у процесі професійного розвитку залежно від особливостей діяльності.

Мета статті: проаналізувати й обґрунтувати психологічні особливості емоційної сфери лікарів.

Методи дослідження. Досягнення мети та реалізація завдань здійснювалась за допомогою теоретичних (аналіз, узагальнення і систематизація теоретичних положень щодо емоційної сфери та емоційного інтелекту лікаря) та практичних (методики «Дігностика емоційного інтелекту Н. Холла») методів.

У ставленні до респондентів дотримувалися норми конфіденційності й автономії.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Емоційну сферу як базову складову комунікативної компетентності лікарів пов'язують із прихильністю пацієнтів до лікування та успішністю терапії у цілому. Вона виступає важливою властивістю, що удосконалюється у процесі професійного розвитку залежно від особливостей діяльності.

Визначено такі критерії сформованості емоційної сфери медиків: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий, соціальний. До показників когнітивного критерію зараховано усвідомлення працівниками змісту й складників емоційної сфери, особливостей її проявів. Показниками емоційно-ціннісного критерію обрано рівень емоційної зрілості. Серед показників поведінкового критерію – розуміння емоцій пацієнтів [4].

Згідно з вищеперерахованими критеріями, визначено й охарактеризовано три рівні сформованості емоційної сфери медиків: високий, середній, низький. До високого рівня належать розсудливі, уважні, спокійні, відповідальні працівники, у яких високий рівень емоційної зрілості, стабільність у поведінці та емоціях, достатньо розвинений контроль над емоціями. Вони усвідомлюють склад емоційної сфери, необхідність постійного вдосконалення свого емоційного життя. Такі люди швидко адаптуються до змінних умов, не лякаються складних ситуацій, упевнені в собі, не піддаються негативним впливам. Медики із середнім рівнем сформованості емоційної сфери загалом усвідомлюють склад емоційної сфери, частково переконані в необхідності вдосконалення свого емоційного життя. У них є достатні знання про необхідність емоційного ставлення до навчальної та професійної діяльності. Здебільшого вони контролюють свої емоції, уміють справлятися зі стресами.

При низькому рівні емоційної сфери спостерігаються низькі знання про емоційну сферу, нерозуміння особливостей її проявів, відсутність переконань щодо необхідності самовдосконалення, вони тривожні, імпульсивні, емоційно неврівноважені, постійно схвильовані. Для них притаманна внутрішня дисгармонія, незадоволення собою, невміння справлятися з труднощами [2; 4].

Емоційна сфера як система має структурно-функційну організацію емоційних явищ. Вона ж має ієрархічний характер, що утворений наступними рівнями емоційного реагування: структурним, функційним, темпоральним, організаційним (табл.1).

Таблиця 1

Рівні емоційного реагування [1]

Емоційна сфера		
№	Рівень емоційного реагування	Характеристика
1	Структурний	Представлений тріадою психофізіологічного, психічного та експресивного компонентів. Психофізіологічний компонент виражається на рівні нейрофізіологічних та гуморальних зрушень, що виникають внаслідок незадоволення певних потреб. Психічний компонент представлений переживаннями задоволення-незадоволення особистістю власних потреб. Експресивний компонент представляє зовнішні прояви переживань особистості (міміка, пантоміміка, інтонації, дії, вчинки, поведінка та діяльність).
2	Функційний	Зумовлюється особливостями попереднього рівня і в узагальненому вигляді може бути інтерпретований через таку інтегральну рису особистості як емоційність, яку визначають такі властивості як: глибина (поверховість – глибина впливу на особистість), модальність (позитивний – негативний вплив на особистість та її діяльність), стійкість (лабільність, ригідність емоційного реагування), переживання та емоційна реактивність (чутливість до емоціогенних стимулів).
3	Темпоральний	Представлений трьома основним різновидами емоційного реагування. Емоційна реакція – короткочасна реакція на ситуацію, зокрема, афект. Більш тривалим в часі є емоційний стан особистості (тривога, стрес, депресія, бадьорість), який характеризується оцінкою особистістю умов, у яких вона перебуває порівняно тривалий час. Емоційна установка є стійким ставленням особистості до певних об'єктів оточуючої реальності – до іншої людини (любов, кохання, ненависть) держави (патріотичні почуття), певних видів діяльності (захоплення), дійсності (почуття гумору) тощо.
4	Організаційний	Представлений двома видами емоційного реагування – вітальними емоціями та емоційними комплексами. Вітальні емоції пов'язані з реагуванням на задоволення чи незадоволення вітальних потреб індивідуума (страх як реакція на потребу в безпеці, радість як реакція на

	задоволення біологічних потреб). Емоційні комплекси є стійкими утвореннями, що формуються у тісному зв'язку з іншими сферами особистості, які також диференціюються на два типи – прості (образ, сором, провина, хвилювання) та складні (кохання, ненависть).
--	---

Науковці стверджують, що емоційний інтелект дозволяє опрацювати всі види інформації, пов'язані з емоціями; використовувати емоції для полегшення різних когнітивних видів діяльності, таких як мислення та вирішення проблем, користуватися змінами свого настрою, для того щоб упоратися з тим чи іншим завданням, які стоять на даному етапі; бути уважним до найдрібніших змін усередині себе і навколо; керувати емоціями, тобто регулювати як власними, так і тими, що притаманні іншим людям; користуватися емоціями, причому навіть негативними, в своїх цілях і використовувати їх для досягнення поставленої мети [3].

Слід звернути увагу, що в структурній моделі емоціонального інтелекту немає ієрархії її компонентів, всі форми (в тих чи інших аспектах актуальності) транслюються у професійній діяльності та у взаємодії.

Для вивчення психологічних особливостей емоційної сфери лікарів, а саме – емоційного інтелекту, нами застосовано методіку «Діагностика «емоційного інтелекту» Н. Холла (результати: табл.2).

Таблиця 2

**Результати дослідження емоційного інтелекту лікарів
(за методикою «Діагностика «емоційного інтелекту» Н. Холла)**

Складові емоційного інтелекту (рівень розвитку)	Кількість респондентів (%)		
	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
	%	%	%
Емоційна обізнаність	-	38,9	61,1
Управління власними емоціями	11,1	37	51,9
Самотивація	18,5	35,2	46,3
Емпатія	7	24,5	68,5
Розпізнавання емоцій інших людей	11,6	13	75,4
Інтегративний EI	3,7	28,6	67,7

За шкалою «Емоційна обізнаність» у 38,9% респондентів виявлено середні, і у 61,1% – високі показники, що у свою чергу демонструє хорошу обізнаність з власними емоціями, станами, можуть їх диференціювати.

За показниками шкали «Управління власними емоціями» низькі значення є для 11,1 % респондентів, 37 % – середні значення, та 51,9 % відповідей респондентів з високими значеннями. За шкалами «Самотивація» (управління власною поведінкою за рахунок управління емоціями) та «Емпатія» понад 50 % респондентів отримали високі значення, що свідчить про здатність краще за інших зрозуміти емоційний стан іншої людини за

допомогою співпереживання та високої готовності надати кваліфіковану допомогу. Високий рівень за шкалою «Розпізнавання емоцій інших людей» мають 75,4 % опитуваних, тобто респонденти не лише розпізнають емоції, відчуття, стани інших людей, а таке «розпізнавання» є частиною анамнезу/професійної діяльності.

Таким чином, емоційний інтелект, як структурний емоційної сфери, доповнює сенсозначення двох основних складових емоційної сфери : емоції та почуття.

На думку К. Ізарда, емоція – це природне внутрішнє явище , яке відображає ставлення людини до реальної дійсності. Також чітку диференціацію емоцій здійснено у працях П. Анохіна, В. Вілюнаса, К. Ізарда, П. Екмана, О. Леонтьєва, П. Сімонов та ін. Емоції тлумачаться ними як [2]:

- властивості людини, у яких виявляється позитивне або негативне ставлення індивіда до певних об'єктів й до самого себе;

- відповідні реакції на зовнішні та внутрішні подразники, які проявляються у вигляді задоволення або незадоволення, радості, страху, гніву тощо;

- особливий клас психічних станів, які відображають ставлення людини до навколишнього світу, до інших людей, до самої себе та до результатів своєї діяльності;

- психічні стани і процеси в живих істот, у яких реалізуються їх ситуативні переживання.

Аналізуючи емоції як категорію, О. Леонтьєв наголошує, що емоції не підпорядковують собі діяльність, а є їх результатом, механізмом руху. Особливістю емоцій є і те, що вони відображають стосунки між мотивами (потребами) та можливістю реалізації відповідної діяльності суб'єкта [2].

В емоційній сфері людини особливе місце посідають почуття. Почуття – це переживання людиною свого ставлення до того, що вона пізнає, робить, до інших людей і до самої себе. Вищі почуття – це відображення переживань ставлення до явищ соціальної дійсності.

Аналізуючи психологічну наукову літературу, варто відзначити, що поряд з емоційною сферою завжди стоїть емоційний інтелект, що є надважливим у професійній діяльності лікарів та медичного персоналу.

Емоційний інтелект у медичній сфері пов'язаний не лише з успішністю лікування пацієнтів, але і з рівнем адаптованості до професійної діяльності. Навчання взаємодії з пацієнтами та формування комунікативної компетентності покладено в основу підготовки фахівців-медиків у багатьох країнах як на етапі додипломної, так і післядипломної освіти [1].

Перспективою подальшого дослідження стане вивчення комунікаційних моделей спілкування лікаря і пацієнта.

Висновки

Професійна діяльність лікаря у певній мірі передбачає застосування знань про емоційні прояви пацієнтів, а також власне володіння емоціями, емоційним інтелектом, визначається характер взаємодії лікаря і пацієнта. До емоційної сфери відносять основні складові, що беруть участь у керуванні поведінкою особистості – це емоції та почуття.

За К. Ізардом, емоція – це природне внутрішнє явище, яке відображає ставлення людини до реальної дійсності. Він виділяє такі основні емоції: інтерес, радість, горе, страждання, гнів, відраза, презирство, страх, подив, сором, провина. У літературі відзначено, що почуття – це емоції, що неодноразово повторюються; відчуття людини в описі ставлення до того, що вона пізнає, робить, до інших людей і до самої себе. Особливе місце в емоційній сфері належить вищим почуттям.

У структурній моделі емоціонального інтелекту немає ієрархії її компонентів, всі форми (в тих чи інших аспектах актуальності) транслюються у професійній діяльності та у взаємодії. Рівень емоційного інтелекту може впливати на визначення стратегії поведінки життєдіяльності особистості та стратегії її професійної діяльності.

Список літератури:

1. Дроботун М.М, Клочек Л.В. (2011). Актуальні питання психології (інформаційно-методичні матеріали для студентів педагогічного університету) : Навчально-методичний посібник : Кіровоград: РВВ КДПУ імені Володимира Винниченка.
2. Ильин Е.Р. (2001) Эмоции и чувства. SPb. 752 с.
3. Гоулман Д. (2013). Эмоциональный интеллект в бизнесе : пер. с англ. А.П.Исаевой. М.: «Манн, Иванов и Фербер», 512 с.
4. Дмитріюк Н. С. (2010). Вплив емоцій на формування та становлення особистості: Проблеми сучасної психології, 261–271 с.
5. Ильин Е.П. (2013). Эмоции и чувства (2 изд.) : СПб: Питер, 783 с.

References:

1. Drobotun M.M, Klochek L.V. (2011). Aktual'ni pitannja psihologii (informacijno-metodichni materiali dlja studentiv pedagogičnogo universitetu) : Navchal'no-metodichnij posibnik : Kirovograd: RVV KDPU imeni Volodimira Vinnichenka [in Ukrainian].
2. Il'in, E.P. (2001) Emocii i chuvstva [Emotions and feelings]. SPb. 752 p [in Russian].
3. Goulman D. (2013). Jemocional'nyj intellekt v bi znese : per. s angl. A.P.Isaevoj. M.: «Mann, Ivanov i Ferber», 512 s [in Russian].
4. Dmitrijuk N. S. (2010). Vpliv emocij na formuvannja ta stanovlennja osobistosti: Problemi suchasnoї psihologii, 261–271 s [in Ukrainian].

5. П'ін Е.Р. (2013). *Jemocii i chuvstva* (2 izd.) : SPb: Piter, 783 s [in Russian].

Л. Е. Бежеза, Психологические особенности эмоциональной сферы врача. В статье рассмотрены основные психологические особенности эмоциональной сферы врачей. Выделено определение и значение эмоциональной сферы врачей.

Теоретически исследовано, что эмоциональная сфера как система структурно-функциональную организацию категорий, понятий, явлений, механизмов. Для которой характерны уровни эмоционального реагирования: структурный, функциональный, темпоральный, организационный.

Определены и охарактеризованы три уровня сформированности эмоциональной сферы врачей: высокий, средний, низкий. К высокому уровню принадлежат здравомыслящие, внимательные, спокойные, ответственные люди, у которых высокий уровень эмоциональной зрелости, стабильность в поведении и эмоциях, достаточно развит контроль над эмоциями и мотивация к постоянному совершенствованию своей жизни.

Указаны такие критерии сформированности эмоциональной сферы врачей, как: когнитивный, эмоционально-ценностный, поведенческий, социальный. К показателям когнитивного критерия врачей относятся знания о содержании, особенности и проявления эмоциональной сферы пациентов ... и так далее. Показателями эмоционально-ценностного критерия является идентификация значимости профессиональной деятельности, эмоционально-заботливое отношение к собственным ресурсам и здоровья. Среди показателей поведенческого критерия – способность регулировать свои эмоции, профилактика эмоционального и физического истощения, реализация врачебной практики в совместной деятельности команды с учетом эмоциональных и физических ресурсов коллег.

Определены место эмоций и чувств в структуре эмоциональной сферы. Осуществлен четкую дифференциацию эмоций в научных трудах П. Анохина, В. Вилюнас, К. Изарда, П. Экмана, А. Леонтьева, П. Симонова и др. Проанализированы виды и значение эмоционального интеллекта в профессиональной деятельности врачей.

В структурной модели эмоционального интеллекта нет иерархии ее компонентов, все формы (в тех или иных аспектах актуальности) транслируются в профессиональной деятельности и во взаимодействии. Уровень эмоционального интеллекта может влиять на определение стратегии поведения жизнедеятельности личности и стратегии ее профессиональной деятельности.

Ключевые слова: эмоциональная сфера, эмоциональная сфера врачей, сформированность эмоциональной сферы, эмоции, чувство, эмоциональный интеллект, эмоциональная зрелость.

L. E. Beheza, Psychological features of the doctor's emotional sphere. The article discusses the main psychological characteristics of the emotional sphere of doctors. The definition and significance of the emotional sphere of doctors are highlighted.

It was theoretically investigated that the emotional sphere as a system of structural and functional organization of emotional phenomena. It has a hierarchical character, formed by the following levels of emotional response: structural, functional, temporal, organizational.

Three levels of formation of the emotional sphere of doctors have been identified and characterized: high, medium, and low. The high level includes sane, attentive, calm, responsible people who have a high level of emotional maturity, stability in behavior and emotions, and have a sufficiently developed control over emotions. They are aware of the composition of the emotional sphere, the need to constantly improve their emotional life, and the like.

Employees with an average level of formation of the emotional sphere are generally aware of the composition of the emotional sphere, partially convinced of the need to improve their emotional life. They have sufficient knowledge about the need for an emotional attitude to educational and professional activities.

Doctors with a low level of the emotional sphere have insufficient knowledge of the emotional sphere, lack of understanding of the features of its manifestations, lack of convictions about the need for self-improvement, and insufficient professional motivation. They are not aware of the value of emotional perception due to the low level of knowledge about the value of emotional attitudes towards activities.

Criteria for the formation of the emotional sphere of physicians, such as cognitive, emotional-value, behavioral, are indicated. The indicators of the cognitive criterion include the medical awareness of the content and components of the emotional sphere, the characteristics of its manifestations, and the like. The indicators of the emotional-value criterion are the understanding of the significance of the emotional perception of one's medical activity, the level of emotional maturity. Among the indicators of the behavioral criterion is the ability to regulate one's emotions, overcome stress, and implement medical practice taking into account the emotional states of colleagues and patients.

The place of emotions and feelings in the structure of the emotional sphere has been determined. A clear differentiation of emotions in the scientific works of P. Anokhin, V. Vilyunas, K. Izard, P. Ekman, A. Leontiev, P. Simonov and others has been carried out. The types and significance of feeling in the professional activities of doctors are analyzed.

Key words: emotional sphere, emotional sphere of doctors, formation of the emotional sphere, emotions, feeling, emotional intelligence, emotional maturity, emotional intelligence

Відомості про автора:

Бегеза Людмила Євгенівна, канд.психол.наук, доцент, Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості України, доцент кафедри психології, м. Київ, вул.Нововокзальна,17, begeza@ukr.net, 097-43-40-093